

Ali Paşa'yı büyük şehzadesi Ahmed ile birlikte Şahkulu'nun bertaraf edilmesiyle görevlendirmişti. Ali Paşa 4000 yeniçeri ve 4000 kapı halkıyla Şahkulu üzerine yürüdü. Şehzade Ahmed ile Altıntaş'ta buluştuktan sonra Şahkulu'nun kaçacağı yolları kesmek için Karaman Beylerbeyi Haydar Paşa'ya emir gönderdi. Kendisi de Şehzade Ahmed ile 18 Rebüülevvel 917'de (15 Haziran 1511) Kızılkaya'ya ulaştı. Şahkulu ise Karaman taraflarına doğru çekilmeye başladı, önünü kesmeye çalışan Haydar Paşa'yı bozguna uğrattı. Haydar Paşa ile Kayseri sancak beyi Cümdî Kemal Bey'i katletti. Bu bozguna yine Karamanlı sipahilerin Şahkulu'na karşı savaşmaması etkili olmuştur. Böylece çemberi yaran Şahkulu Beyşehir'e vardı. Ali Paşa, onun aradaki mesafeyi iyice açtığını görünce yanındaki piyade tüfekli yeniçerilerden 500'ünü bulabildiği atlara bindirip maiyetindeki diğer atlı askerlerle hızla onun peşine düştü. Bu arada asil kuvvetlerle Şehzade Ahmed'i geride bırakmıştı. On dört günlük hızlı bir takipten sonra Şahkulu'na Sivas yakınlarında Çubuk (bazı kaynaklarda Gökçay) adlı yerde yetişti. Şehzade Ahmed'in merkeze yolladığı raporda Şahkulu ile Ali Paşa arasındaki savaşın 5 Rebüülâhîr'de (2 Temmuz) cereyan ettiği ve Ali Paşa ile birlikte 170 tüfekçi yeniçerinin hayatını kaybettiği belirtilir (TSMA, nr. E 3062). Osmanlı kaynaklarına göre bu savaş sırasında Şahkulu tıpkı Osmanlı ordusunun uyguladığı gibi ordugâhının etrafına hendek kazdırdı, devalerle bir barikat oluşturdu, bu savunma duvarının arasına saldırıp geri çekilmeyi kolaylaştıracak kapılar yaptırdı. Ali Paşa'nın yanında çoğu yorgun 2000 asker vardı. Ulüfceler kethüdâsı Kara Mûsâ'nın biraz dinlenilmesi, gelecek yardım kuvvetlerinin beklenmesi yolundaki telkinlerini dinlemedi ve yaptığı saldırılarda başarılı olamadı. Bir belgeye göre daha savaş başlar başlamaz yanındaki adamların bazıları kaçmış, Çankırı ve Ankara sipahileri gerektiği gibi savaşmamış, hatta Rum (Amasya-Tokat) sipahileri uzakta durmuş, Ali Paşa yeniçerilerle yalnız kalmış, sonunda çembere alınıp savaşarak hayatını kaybetmiştir (TSMA, nr. E 6352).

Savaşı kazanan Şahkulu'nun âkibeti meçhuldür. Şehzade Ahmed'in raporunda müphem ifadelerle onun savaş meydanında ölüp ölmediğinin belirlenemediği söylenirken Hacı Mustafa adlı birinin arzında Şahkulu Halife'ye tüfek kurşunu isabet edip öldüğü hakkında bir şünya çıktığı bildirilmiştir (TSMA, nr. E 6664). Ancak bunun Ali Paşa ile olan savaşta mı yoksa bu savaş-

tan sonra İran tarafına giderken kendilerini takip eden mahallî birliklerle yapılan küçük çaplı mücadelelerden birinde mi gerçekleştiği anlaşılamamaktadır. Öte yandan kroniklerde farklı bilgiler vardır. Bazılarında onun savaş sırasında bir ok isabetiyle hayatını kaybettiği bildirilir. Kemalpaşazâde ise âkibetinin belli olmadığını, "Yer delindi yere mi girdi, göğme mi çıktı kimse bilmedi" diyerek ilginç bir ifade kullanır. *Anonim Tevârih-i Âl-i Osmân*'da savaş sırasında Hasan Halife'nin ok isabetiyle helâk olduğu, bu sebeple yandaşlarının büyük bir vaveylâ kopardıkları yazılıdır. Burada kastedilenin Şahkulu mu yoksa babası mı olduğu da yine anlaşılamamaktadır. Hanivaldanus kroniğinde ise Şahkulu'nun geride kalan adamlarıyla hızla uzaklaşarak Şah İsmâil'e sığındığı bildirilir (*Hanivaldanus Anonimine Göre Sultan Bayezid-i Veli*, s. 53). Kendisinden bir daha haber alınmadığına göre onun savaşta yaralandığı, yol esnasında veya Şah İsmâil'e sığındığından hayatını kaybettiği söylenebilir. Bazı kaynaklarda bu sığınmacıların bir kervanı soydukları için sultan / baba ile vezir unvanlı iki liderinin idam edildiğine dair bilgiler vardır (Hoca Sâdedin, II, 180-181). İsyanı katılan Teke-ili sipahi ve Türkmenleri şahın ordusuna alınmıştır.

Karizmatik bir dinî şahsiyet olan ve bu vasıflarıyla Baba İshak'a benzeyen Şahkulu, tipik bir Türkmen babası sıfatıyla Şii temayüllü kızılbaş grupları ve torlakları yanında toplamış, ilâhî iradenin kendisinde tecelli ettiği yolundaki propagandalar, yaptığı savaşlarda birbiri ardınca kazandığı başarılar sebebiyle kısa sürede halkın nazarında kendisinin beklenen kurtarıcı olduğu düşünülmesine yol açmış olmalıdır. Onun, hayli karışık siyasî ortamdan yararlanarak tıpkı Şah İsmâil gibi yandaşları vasıtasıyla Osmanlılar'a alternatif bir yeni idare kurmayı amaçladığı söylenebilir. Halifelerini Rumeli yakasında Serez, Selânik, Yeni Zağra, Filibe, Sofya gibi yerlerdeki tekkelere göndererek onlara mektuplar yollaması da bu niyetinin bir yansıması şeklinde düşünülebilir. Şahkulu'nun bu isyanı, karakter itibarıyla daha sonra çıkacak olan Safevî yanlısı isyanlardan daha farklı bir yere sahiptir.

BİBLİYOGRAFYA :

Anonim Tevârih-i Âl-i Osmân (nşr. F. Giese, haz. Nihat Azamat), İstanbul 1992, s. 132-133; Kemalpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân: IX. Defter* (haz. Ahmet Uğur, *The Reign of Sultan Selim I in Light of the Selimnâme Literature* içinde), Berlin 1985, s. 42-49, 53-55; *Hanivaldanus Anonimine Göre Sultan Bayezid-i Veli, 1481-1512* (haz. R. Kreutel, trc. Necdet Öztürk), İstanbul 1997, s.

47-53; Hadîdî, *Tevârih-i Âl-Osmân, 1299-1523* (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 1991, s. 359-362; İshak Çelebi, *Selimnâme*, İÜ Ktp., TY, nr. 2614, vr. 10^b-12^b, 17^a, 28^b-30^a; Muhyî Çelebi, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. 15, vr. 92^b-94^a; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârih*, İstanbul 1280, II, 162-181; Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezit'in Siyasî Hayatı*, İstanbul 1966, s. 248-256; Faruk Sümer, *Safevî Devletinin Kuruluş ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1976, s. 32-34; M. Çağatay Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu", *TD*, VI/9 (1954), s. 61-74; Şehabeddin Tekindağ, "Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı", *BTTD*, I/3 (1967), s. 34-39; I/4 (1967), s. 54-59.

FERİDUN EMECEN

ŞAHKULU SULTAN TEKKESİ

İstanbul'da
esasî bir ahî zâviyesi iken
XVI. yüzyılın başlarından itibaren
Bektaşîliğe intikal eden tekke.

Merdivenköy'de yer alan ve Gadnî Dede, Hamdi Baba, Merdivenköy, Şahkulu Baba, Şeyh Mehmed Ali Baba gibi adlarla da anılan tekke, bazı kaynaklara göre 1329'da Osmanlı-Bizans arasında meydana gelen Pelekanon (Maltepe) savaşının ardından Orhan Gazi tarafından bir ahî zâviyesi şeklinde kurulmuştur. Ankara Savaşı'ndan (804/1402) sonra bölgenin Süleyman Çelebi tarafından II. Manuel Palaiologos'a terkedilmesinin ardından civardaki diğer zâviyelerle birlikte burası da ortadan kaldırılmış, Bektaşî geleneğine göre bu sırada tekkenin bânisi ve ilk şeyhi olarak kabul edilen Şahkulu Sultan ile çevredeki zâviyelerin "kırk erenler" diye anılan şeyhleri şehid edilmiştir. Tekkeye adını veren Şahkulu Sultan'ın (Şahkulu Baba) hayatına dair bilinenler Bektaşî menâkıbnâmelerindeki diğer birçok şahsiyet gibi hemen bütünüyle menkıbelerin müphem verilerinden ibarettir. Bazı araştırmacılar, Bektaşî geleneğinde Horasan kökenli bir velî kabul edilen Şahkulu Sultan'ın aslında II. Bayezid döneminde vuku bulan Şah İsmâil yanlısı ayaklanmanın başı olup Osmanlı tarihçilerinin "Şeytankulu" diye adlandırdıkları kızılbaş şeyhi olduğunu iddia etmektedir (bk. ŞAHKULU BABA TEKELİ).

Şahkulu Sultan Tekkesi muhtemelen XVI. yüzyılın başlarında eski nüfuzlarını yitiren ahîlerden, yeni teşkilâtlanan ve kendilerine bağlanan Yeniçeri Ocağı'nın da etkisiyle gitgide güçlenen Bektaşîler'e intikal etmiş, ardından Bektaşîliğin İstanbul'daki âsitânesi ve Osmanlı topraklarındaki bütün tekkeleri içinde en önemlilerinden biri olarak varlığını sürdürmüştür. Bazı kaynaklarda, Babagân (müccered) koluna bağlı

Bektaşî tekkeleri arasında Kırşehir'deki pîr evinden ve Dimetoka'daki Seyyid Ali Sultan Tekkesi'nden sonra üçüncü sırayı aldığı bildirilmekte, diğer bazı metinlerde ise bu tekkeye "âsitâne-i sâniye" ve "ikinci pîr evi" denildiği görülmektedir. Osmanlı başşehrini Anadolu'ya bağlayan yolun üzerinde bulunan Şahkulu Sultan Tekkesi'nin devlet-ordu-Bektaşîlik ilişkilerinde ve teşrifatta özel bir yeri vardı. Pîr evinden İstanbul'a gelen dedebabalar, İstanbul'daki Bektaşî ricâli ve Yeniçeri Ocağı'nın ileri gelenleri tarafından Şahkulu Sultan Tekkesi'nde merasimle karşılanır, burada bir süre dinlendikten sonra İstanbul'a nakledilirler, Kırşehir'e dönüşlerinde de yine bu tekkeden uğurlanırlardı. 1826'da Yeniçeri Ocağı ile birlikte Bektaşî tarikatının da lağvedilmesiyle Şahkulu Sultan Tekkesi Nakşibendîler'e devredilmiş, o tarihteki postnişini Âhir Mehmed Baba dört dervişle beraber Tire'ye sürülmüştür. Bu sırada tekkenin yıkılmasına bile en azından tahribata uğradığı tahmin edilebilir.

1826'dan tekkelerin kapatıldığı 1925 yılına kadar Bektaşîlik resmen mülga sayılmış, Tanzimat'tan ve özellikle bu tarikata yakınlığı olduğu bilinen Abdülaziz'in tahta çıkışından (1861) sonra Bektaşîler'e devletçe müsamaha gösterilmeye başlanmış ve Nakşibendî adı altında kendi geleneklerini sürdürmelerine göz yumulmuştur. Bu arada Şahkulu Sultan Tekkesi'nin de bir durgunluk döneminin ardından XIX. yüzyılın ortalarından itibaren yavaş yavaş canlandığı ve Bektaşîler nezdindeki eski önemini kazandığı görülmektedir. Tekkenin günümüze intikal eden yapıları bu ikinci kuruluş devrine aittir. Özellikle bu dönemin postnişinlerinden Mehmed Ali Hilmi Dedebara'nın meşihatı boyunca (1863-1907) Şahkulu Sultan Tekkesi yoğun bir imar faaliyetine sahne olmuştur.

Cümle kapısında yer alan 1291 (1874) tarihli kitâbe tekkeyi meydana getiren bütün binalar için geçerli bir ihya kitâbesi olmadığı gibi tekkenin çekirdeğini teşkil eden meydan evi ile buna bağlı büyük aşevi-kiler evi, çamaşırhane-hamam kanadının mimari özellikleri, ayrıca tekkenin tarihçesi ile ilişkin bilgiler bu bölümlerin XIX. yüzyılın ortalarında yaptırıldığını göstermektedir. M. Ali Hilmi Dedebara'nın 1869'da ikinci defa pîr evini ziyaretinden dönüşünde tekkeyi tamir ettirip genişlettiği matbu divanındaki biyografisinden öğrenilmektedir. İkametgâh bölümü de meydan evinin kuzeyine bu tarihten sonra, cümle kapısındaki kitâbenin işaret ettiği 1874'te eklenmiş olmalıdır. Cümle kapısının yanındaki bölümlerin (kapıcı can hücre, bacılar mahfili, at evi) aynı tarihte inşa edildiği, meydan evinin, büyük aşevi, çamaşırhane-hamam kanadının da bu sırada esaslı bir onarım geçirerek son şeklini aldığı tahmin edilebilir. XIX. yüzyılın sonlarında imar faaliyetinin devam ettiği, 1892'de bir "zenbûr evi" (arı kovanlarını barındıran yapı) ve 1896'da şeyh odası niteliğinde bir mekânın yaptırıldığı anlaşılmaktadır. 1925'te kapatıldıktan sonra mülkiyeti Vakıflar İdaresi'ne geçen Şahkulu Sultan Tekkesi bir müddet son postnişin Hasan Tahsin Baba'nın ve bazı dervişlerin meskeni şeklinde kullanılmış, bu neslin vefatını müteakip terk edilerek harap olmaya başlamıştır. Günümüze ulaşmayan bazı bölümlerin bu devirde ortadan kalktığı bilinmektedir. 1965 yılı civarında Vakıflar İdaresi tekkenin bir kısmını (meydan evi ile buna bitişik olan bazı bölümleri) restore ettirmiş, ancak herhangi bir fonksiyon verilmediğinden yapılar yeniden yıkılmaya yüz tutmuştur. Yakın zamanda kurulan Şahkulu Sultan Külliyesi'ni Onarma ve Yaşatma Derneği tekkeyi aslına uygun biçimde tamir ettirerek

Alevî-Bektaşî kültürünün yaşatıldığı bir merkez haline getirmiştir.

İstanbul'da Bektaşîliğin en parlak temsilcisi olan Şahkulu Sultan Tekkesi askerî ve siyasî öneminin yanı sıra Bektaşî edebiyatı ve müzikinde de önemli bir yere sahiptir. Bektaşîler'den başka diğer tarikat ehli arasında da sevilip sayılan, bir müddet Kırşehir'deki pîr evinde dedebabalık yapacak kadar nüfuzlu olan şair ve bestekâr M. Ali Hilmi Dedebara'nın meşihatı sırasında tekke verimli bir kültür hayatına sahne olmuştur. Ayrıca hazîredeki mezarlardan anlaşıldığı gibi mensupları arasında devlet ricâlinden birçok kimsenin bulunduğu bu tekke "aristokrat" İstanbul Bektaşîliğini temsil etmekteydi. Tekkenin âyin gününü perşembe idi.

Şahkulu Sultan Tekkesi bütün Bektaşî tekkeleri gibi şehrin karmaşasından uzak, mesire niteliğinde sakin bir mevkide geniş bir arazi içinde yer alır. Doğu yönünde geniş bir mezarlık, kuzeydeki cümle kapısı dışında ulu bir çınarın altında Mâh Baba Çeşmesi bulunmaktadır. Bu çeşmenin yanında günümüze ulaşmamış bir namazgâhla tekkeyi ziyarete gelenlere selâmlık vazifesi gören bir kahvehanenin var olduğu bilinmektedir. Cümle kapısından tekkenin bahçesine girildiğinde sağda "kapıcı can" hücresiyle kadınların ağırlandığı bacılar mahfili sıralanır. Aynı sırada yer alan üçüncü birimin ahırların bakımı ile yükümlü at evi (ahır) babasına ait olduğu tahmin edilebilir. Bu mekânların arkasında kuzey yönündeki çevre duvarı boyunca tekkenin at evi uzanır.

Cümle kapısının soluna kuzey-güney doğrultusunda tekkenin en önemli bölümlerini barındıran ana bina yerleştirilmiştir. Bu bölümler kuzeyden güneye doğru tekkeye ulaşan mücerred babalara ve dervişlere mahsus iki katlı ikametgâh, bu kanadın içinde gündelik yemeğin pişirildiği küçük aşevi, âyinlerin icra edildiği meydan evi, özel günlerde kullanılan büyük aşevi ve çamaşırhane, kiler evi, hamam, aşevi babası ile kiler evi babasının hücreleridir. Ana bina, kuzey ve doğu yönlerinde daha ziyade babaların gömülü olduğu bir hazîre ile kuşatılmıştır. Şahkulu Sultan'ın açık türbesi de bu hazîrededir. Ana binanın batı yönünde bahçeye bakan setler üzerinde havuzlar ve çardaklar göze çarpar. Bu kesimde cümle kapısının tam karşısında tekkeye gelen hatırlı misafirlerin ağırlandığı, şeyh odası niteliğinde bir mekânın bulunduğu bilinmektedir. Ayrıca tekkenin bahçesinde ekmek evinin (fırın), zenbûr evinin, koyun ve inek ağıllarının ve koza-

Şahkulu Sultan Tekkesi ana binasının güneyden görünüşü

hanenin duvar kalıntıları, çeşitli bostan kuyuları ve bir su kulesi görülmektedir. Tekkenin yakınında Gözcü Baba makamı ve haziresi bulunmaktadır. Bu mevkide tekke sakinleri tarafından yazlık ikametgâh olarak kullanılan büyük bir ahşap köşkün yer aldığı belirtilmektedir.

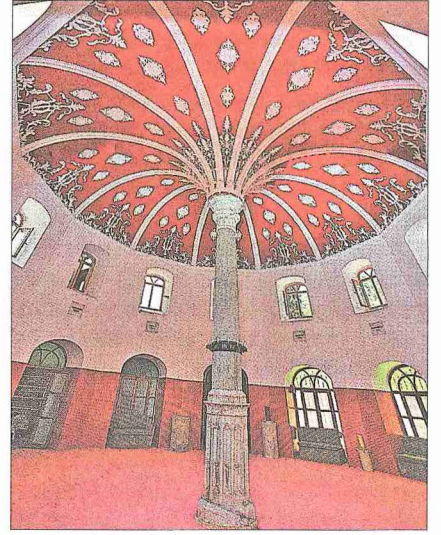
Tekkenin önünde atlar için düşünülmüş uzun yalağı ile tipik bir kır çeşmesi olan Mâh Baba Çeşmesi'nin ayna taşında ve musluk yerinde teslim taşı kabartmaları dikkati çeker. Tepede II. Abdülhamid'in tuğrası ve 1315 (1897) tarihi yer almaktadır. İki mısıralık manzum kitâbenin sülüsle yazılmış olduğu sezilmekteyse de günümüzde okunması imkânsızdır. Namazgâh bütünüyle ortadan kalkmıştır. Buradan getirildiği anlaşılan 1161 (1748) tarihli mihrap taşı yakın zamana kadar meydan evinin duvarına dayalı olarak durmakta, taşın üst kesiminde Lâle Devri üslûbunu yansıtan kabartmalar bulunmaktaydı. Cümle kapısının dikdörtgen açıklığı kesme küfekten sövelerle kuşatılmıştır. Düşey çubuklarla ve dairevî madalyonlarla donatılan yan sövelerin üst bitiminde teslim taşı kabartmaları yer alır. Üst söve başlığının tam ortasına Hacıbektaş taşı olarak adlandırılan oniksten bir teslim taşı kakılmıştır. Üstteki alınlığın içine kitâbe konmuş, alınlığın üzerinde alem olarak horasânî denilen tip-te bir Bektaşî tacı oturtulmuştur.

Şahkulu Sultan Tekkesi'nin cümle kapısı

Ana binanın kuzey kesimi "L" planlı ve iki katlı kitlesiyle ikametgâh şeklinde düzenlenmiştir. Duvarlar tuğla olup pencerelerin çoğu ve kapılar sepet kulpu kemerlerle donatılmıştır. 1960'larda bir yangında harap olan yapı son yıllarda yalnız cepheleri eski haline uygun biçimde yeniden inşa edilmiştir. Özgün planı hakkındaki bilgilerin sınırlı olduğu yapıda güneydeki kapı dışında kuzeyde Şahkulu Sultan makamına açılan ikinci bir kapı bulunmaktadır. Ana binanın güneyindeki tek katlı kanada batı cephesinden girilir. Duvarlar moloz taş ve tuğla ile örülmüştür. Büyük aşevi ile çamaşırhanenin yer aldığı mekân düzgün olmayan bir plana sahiptir. Girişin sağında yer alan büyük ocak aynı zamanda hemen arkada bulunan hamamın külhanı olacak şekilde tasarlanmıştır. Aşevi ocağından sonra hamamın girişi, bunun ötesinde çamaşırhane ocağı yer alır. Solda (kuzey yönünde) meydan evinden bu kanada açılan iki adet kapı-pencere görülür. Doğuda yan yana kiler evi ile kiler evi babasının hücreleri sıralanmaktadır. Bir camekân-ılıklik, bir halvet ve bir helâdan oluşan hamamda ilginç mimari ayrıntılar göze çarpar. Bunlardan biri halvetle camekân-ılıklik arasındaki duvarda bulunan tütekli bir lamba penceresidir. Diğeri de camekân-ılıklik mekânının güney duvarında yer alan, alçı kabartma perde motifleriyle çerçevelenmiş, geç dönem halk resmi türünde hayali bir peyzajla bezenmiş olan niştir. Aşevi babasının hücreleri kanadın güneybatı köşesine sonradan eklenmiştir.

Tekkenin ana binasının ortasında yer alan meydan evi kuzeyde tekke sakinlerinin odalarını ve küçük aşevini barındıran iki katlı yapıya, güneyde büyük aşevi, kiler evi, hamam, helâ ve çamaşırhane bölümlerini içeren iki katlı diğer bir yapıya bitişiktir. Meydan evi ile bu iki yan kanat arasında kapılarla geçiş sağlanmıştır. Batısında bir giriş mekânı mahiyetinde olan taşlılık su haznesi yer almaktadır. Sadece doğu yönünde serbest kalarak içinde bulunduğu yapı kitlesinden dışarıya taşan meydan evi, komşu bölümlerle kuşatılmış olmasına karşılık yan kanatlara nisbetle yüksek tutulmuş üst yapısı sayesinde dışarıdan bakıldığında bağımsız bir bölüm gibi algılanmaktadır. Meydan evinin planı düzgün bir onikigenden oluşur. Moloz taş ve tuğla ile örgülü, içten ve dıştan sıvalı duvarlar kenarları içten 2,80 m. uzunluğundaki bu onikigeni meydana getirmektedir. Bu mekânın tasarımında çokgenler içinde onikigenin seçilmiş olmasının başlıca sebebi, on iki imam kültüne sıkı sıkıya bağlı

Şahkulu Sultan Tekkesi'nin meydan evinin içinden bir görünüş

olan Bektaşîliğin rakam sembolizminde söz konusu sayının taşıdığı önemdir.

Meydan evinin güneydoğu (kible) yönünde yer alan kenarında âyinlerde taht-ı Muhammed'in ve kanun çerağının konulmasına mahsus bir niş bulunmaktadır. Bunun karşısında kuzey yönünde benzer bir niş daha vardır. Bu iki niş arasında dört kenarda birer kapı-pencere yer almaktadır. Doğu yönündeki hazîre ve özellikle tekkeye adını veren Şahkulu Sultan'ın kabirini gören bu açıklıklar birer niyaz penceresi niteliğindedir. Kuzeybatı yönündeki iki kapı-pencere, gerek tekkede oturanların gerekse âyinlere katılmak için gelenlerin kullanımına mahsustur. Bunlardan batı yönündeki eşik adı verilen kapı olup bunun solunda meydan evinin çatısına çıkan kâgir merdivene geçit veren açıklık bulunmaktadır. Arkasını su haznesine dayamış olan kenarda ise önleri yalıklı üç adet abdest musluğu vardır. Bunların tarikat erkânıyla ilgili fonksiyona sahip olduğu, taşlıktaki benzeri üç adet musluğun da cemaatin abdest almasına tahsis edildiği söylenebilir. Meydan evinin güneyinde yer alan iki kenarda büyük aşevi, kiler evi, hamam, helâ ve çamaşırhane gibi mekânların etrafında sıralandığı taşlığa açılan birer kapı-pencere mevcuttur. Meydan evinin duvarlarının üst kısmında her kenarda birer adet olmak üzere toplam on iki adet pencere sıralanmaktadır. Bunlar alttakilerle aynı şekilde, ancak biraz daha küçüktür. Bu pencerelerin altında köşelerinde Bektaşîliğin

alâmet-i fârikası haline gelmiş olan on iki köşeli teslim taşlarının kabartma şeklinde yer aldığı birer dikdörtgen mermer levha mevcuttur. Bu levhalarda zamanında on iki imamın isimlerinin yazılı olduğu kesindir.

Meydan evinin mimari düzeninde en çok dikkati çeken ve tekkedeki bu bölümün tarikat mimarisi için olduğu kadar Türk İslâm mimarisi tarihinde önemli bir yer işgal eden husus yapıda kullanılan değişik örtü sistemidir. Meydan evinin onikigen alanının tam ortasında kaidesi ve başlığı onikigen olan daire kesitli bir mermer sütun yükselmekte, bu sütunun ekseni etrafında 360 derece dönen ve bu sütunla duvarlara oturan, tuğla ile örülmüş bir tür yelpaze tonoz mekânı örtmektedir. Bu arada sütunun yer aldığı noktanın Bektaşiler’ce “dâr” veya “dâr-ı Mansûr” diye adlandırıldığı, yani Tanrı ile birleşme (vahdet) makamı olarak kabul edildiği, ayrıca Hakk’a giden doğru yolu (sîrât-ı müstakîm) sembolize ettiği ve âyinlerde çok önemli bir yerinin bulunduğu göz önünde tutulursa bu noktadaki taşıyıcının inşâi fonksiyonunun yanı sıra en az onun kadar önemli bir de sembolik fonksiyonu olduğu ortaya çıkmaktadır. Yelpaze tonozun aslında dıştan onikigen piramit biçiminde ahşap bir külahla örtülü bulunduğu halde son tamirlerde bu çatı iptal edilmiş ve üst yapıya dışarıdan bakıldığında gözün yadırgadığı çok basık bir kubbe görüntüsü verilmiştir. Meydan evinin alemi mermerden oyulmuş elifi tipte bir Bektaşî tacıdır. Aynı tekkenin cümle kapısında görülen, tarikat tacının alem olarak kullanılma durumu geç devir tekkelerinde çokça görülen bir özelliktir.

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Tekkeleri Listesi, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, nr. 1825, nr. 159; *İstanbul Tekkeleri Listesi*, TSMa, nr. E. 1772, 3333, nr. 155; *Bâb-ı Âli, Nezâret-i Umûr-ı Dâhiliyye Sicil Nüfus İdâre-i Umûmiyyesi Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse Nüfus-ı Millisine Mahsus İstatistik Cetvelidir*, İstanbul 1301, s. 58; *Bandırmalızâde, Mecmûa-i Tekâyâ*, İstanbul 1307, s. 14; *Mecmûa-i Cevâmî*, II, 76; *Merdîvenköyü’nde Şahkulu Dergâhı’nda Medfun Dergâh-ı Şerîf-i Mezkûr Postnişini ve Bânî-i Sânsî el-Hâc Mehmed Ali Hilmi Dedebeba’nun Divânı*, İstanbul 1327; *1329 Senesi İstanbul Bel-desi İhsâiyâtı Mecmuası*, İstanbul 1330, s. 19; İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü Arşivi, *Tekâyâ ve Zevâyâya Mahsus Defter* (E. H. Ayverdi’nin kısmen istinsah etmiş olduğu nüsha), 1341/1925, nr. 187, 301; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 668-670; Sadettin Nüzhet Ergun, *Bektaşî-Kızılbaş, Alevî Şairleri ve Nefesleri*, İstanbul 1955-56, II, 114, 133-135; III, 172-177, 251-265, 271, 274-275; Murat Sertoğlu, *Bektaşîlik Nedir?*, İstanbul 1969, s. 315; Bedi N. Şehsuvaroğlu, *Gözetepe*, İstanbul 1969, s. 17-29; Metin Sözen v.dğr.,

Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, İstanbul 1975, s. 213, 341; İrfan Gündüz, *Osmanlılar-da Devlet-Tekke Münasebetleri*, İstanbul 1984, s. 146-147; R. Lifchez, “Lodges of Istanbul”, *The Dervish Lodge: Architecture, Art and Sufism in Ottoman Turkey* (ed. R. Lifchez), Berkeley 1992, s. 117-124; M. Baha Tanman, “İstanbul, Merdivenköyü’ndeki Bektaşî Tekkesi’nin Meydan Evi Hakkında”, *Semavi Eyice Armağanı: İstanbul Yazıları*, İstanbul 1992, s. 317-342; a.m.f., “Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları / Tekkeler”, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler* (haz. Ahmet Yaşar Ocak), Ankara 2005, s. 326, şekil 72-74; a.m.f., “Şahkulu Sultan Tekkesi”, *DBİst.A*, VII, 128-132; Mustafa Özdamar, *Dersaadet Dergâhları*, İstanbul 1994, s. 275-278; Bedri Noyan (Dedebeba), *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik*, Ankara 1998, I, 160, 172, 333-339; Safer Baba, *İstilahât-ı Sofiyye fi Vatan-ı Asliyye: Tasavvuf Terimleri*, İstanbul 1998, s. 27; Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf* (18. Yüzyıl), İstanbul 2003, s. 136, 506; Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf* (19. Yüzyıl), İstanbul 2003, s. 269-270, 494-497; Semavi Eyice, “Varna ile Balçık Arasında Akyazılı Sultan Tekkesi”, *TTK Belleten*, XXXI/124 (1967), s. 591; Atilla Çetin, “İstanbul’daki Tekke, Zâviye ve Hânkahlar Hakkında 1199 (1784) Tarihli Önemli Bir Vesika”, *VD*, XIII (1981), s. 589; I. Mélikoff, “L’Ordre des Bektaşî aprés 1826”, *Turcica*, XV, Paris 1983, s. 166-167; Günkut Akın, “Merdivenköy Bektaşî Tekkesi’ndeki Dünya Ağacı”, *STAD*, sy. 4 (1989), s. 68-74; N. Vatin v.dğr., “Le Tekke Bektachi de Merdivenköy”, *Anatolia Moderna: Yeni Anadolu*, II, Paris 1991, s. 29-135; “Bektâşîler, Bektâşî Tekkeleri”, *İst.A*, V, 2443-2447; “Esrar Baba (Kalkandelenli)”, a.e., X, 5365-5366.

M. BAHÂ TANMAN

ŞÂHNÂME

(شاهنامه)

Firdevsî’nin

(ö. 411/1020 [?])

ünlü manzum destanı.

İran’ın millî destanı ve Fars edebiyatının en büyük eserlerinden biri kabul edilen *Şâhnâme*, bütün dünya klasikleri arasında da eşsiz bir yere sahiptir. *Şâhnâme*’nin (*Şehnâme*) ilk redaksiyonuna muhtemelen 370 (980) veya 380’de (990) başlanmış ve 408 (1018) yılının ardından son biçimini almıştır. Firdevsî eserini bölümler halinde yazmaya başlamış ve yazımı tamamlanan bölümler arasında bağlantı kurduktan sonra 394’te (1004) ilk redaksiyonunu bitirmiştir. Bu sırada otuz yedi yaşındaki oğlunu kaybeden Firdevsî eserini ithaf edeceği bir hükümdar arayışına girmiştir. O zamana kadar Gazneli Hükümdarı Sultan Mahmud ile tanışma fırsatı bulamadığından hükümdarın kardeşi Nasr b. Sebük Tegin ile vezir Ebû’l-Abbas Fazl b. Ahmed el-İsferâyîni sultanla tanışmasını sağlamıştır. Bu arada muhtemelen *Şâh-*

nâme’nin ikinci redaksiyonu tamamlanmışsa da vezir Fazl b. Ahmed’in 404 (1014) yılında ölümüyle Firdevsî eserini Sultan Mahmud’a sunamamıştır.

Şâhnâme’nin Sultan Mahmud’a sunuluş meselesinin şüphe ile karşılanmasına sebep, bazı rivayetlerdir. Bir rivayete göre Firdevsî, Gazne’ye giderek Sultan Mahmud’a eserini takdim etmiş, fakat sultan, yeni vezir Ahmed b. Hasan-ı Meymendî’nin müdahalesiyle esere lâyk bir ödül vermemiştir. Bunun üzerine Firdevsî aldığı 60.000 dirhemi hükümdarın gözdesine, hamamcıya, meyhaneciye, bozacıya dağıtmış ve bir hicviye yazıp Gazne’den ayrılmıştır. Diğer bir rivayete göre Sultan Mahmud *Şâhnâme*’yi okuduktan sonra şaire, “Benim ordumda Rüstem’den güçlü nice pehlivan var” deyince Firdevsî, “Arma Tanrı Rüstem gibisini bir daha yaratmadı” cevabını vermiş, bu söze hiddetlenen sultan Firdevsî’yi öldürtmek istemişse de şair Herat’a kaçmış ve Sultan Mahmud için 100 beyitlik bir hicviye kaleme almıştır. Üçüncü bir rivayete göre Gazne’den ayrılan Firdevsî Taberistan’a gitmiş, burada Bâvend hânedanından Emir İspehbed Şehriyâr’a sığınarak hem *Şâhnâme*’yi hem Sultan Mahmud hakkındaki hicviyeyi takdim etmiştir. Ancak İspehbed Şehriyâr, Sultan Mahmud’a duyduğu saygıdan dolayı hicviyeyi satın alıp yakmış ve Firdevsî’ye de bundan kimseye bahsetmemesini tembihlemiştir. Buradan memleketi Tûs’a dönen Firdevsî yoksulluk içinde yaşamış ve burada ölmüştür. Bazı araştırmacılar, Sultan Mahmud ile Firdevsî arasındaki anlaşmazlığın temelinde hükümdarın Sünnî oluşunun yattığını, bu yüzden Şii olan Firdevsî’ye karşı soğuk davrandığını, ayrıca *Şâhnâme*’de Türkler hakkında iyi bir tablo çizilmediğini, hatta bir kölenin oğlu olması dolayısıyla Sultan Mahmud’un eski İran şahlarına karşı öfke duyduğunu ileri sürer.

İlk insanın (Keyûmers) yaratılışından başlayan *Şâhnâme*, İran’da Araplar’ın egemen olduğu döneme kadar geçen zaman sürecindeki İran’ın destansı tarihiyle gerçek bilgileri harmanlayarak verir. Eserin kaynaklarını IX. yüzyılın sözlü gelenekleriyle mensur ve manzum şâhnâmeler oluşturur. Bunlar sırasıyla Sâsânî Hükümdarı I. Hüsrev (Enûşîrvân) devrinden (531-579) kalma bir tür resmî İran tarihi olan mensur *Hudâynâme*, Ebû’l-Müeyyed-i Belhî’nin mensur *Kitâb-ı Gerşâsb’i*, Sâmânîler devri Horasan sipehsâları ve Tûs hâkimi Ebû Mansûr Muhammed b. Abdürrezâk’ın dört yazara hazırlattığı mensur *Şâhnâme-yi Ebû Mansûrî* (346/957) ve Mes-